

УДК 336.01

О. С. Білоусова,

к. е. н., с. н. с. відділу державних фінансів,

ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

O. Bilousova,

PhD, Researcher Department of public Finance, Institute of Economics and Forecasting of NAS Ukraine, Kyiv

TRANSFORMATION OF STATE INFLUENCE ON INVESTMENT PROCESSES

У статті досліджено вплив держави на інвестиційні процеси в історичній ретроспективі, узагальнено теоретико-методологічні підходи до трансформації ролі держави у фінансовому забезпеченні розвитку економіки. Акцентовано увагу на оцінці успішності такого впливу. Запропоновано підходи до оцінки успішності, що досягається через фінансову взаємодію держави та підприємств, і впливає на капіталізацію економіки у поточному та довгостроковому періодах. У статті визначено та проаналізовано динаміку низки показників: приріст (зменшення) доданої вартості; зміна обсягу основного капіталу; рентабельність інвестицій (гранична ефективність інвестованого капіталу); інвестиційний потенціал економіки; структура джерел фінансового забезпечення підприємств. На основі огляду різних трактувань узагальнено визначення функцій держави в забезпеченні інвестиційних процесів: економічну (здійснення державних інвестицій в економіку з метою активізації приватних інвесторів); регуляторну (нормативно-правове забезпечення економічної діяльності та оподаткування, надання дозволів на окремі види діяльності і використання земельних ділянок, моніторинг за використанням переданого в оренду державного майна в рамках концесії, інших договорів державно-приватного партнерства); захисну (дотримання балансу інтересів інвесторів, захист прав інвесторів); стимулюючу (надання податкових пільг для інвестування в інновації, застосування прискореної амортизації, бюджетна підтримка науково-дослідної діяльності та інвестицій).

In article examines the state's influence on investment processes in the historical retrospective, generalized theoretical and methodological approaches to the transformation of the role of the state in the financial provision of economic development. The emphasis is on assessing the success of such impact. Proposed approaches to the assessment of the success achieved through financial interactions between the state and enterprises and influences the capitalization of the economy in the current and long-term periods. The article defines and analyzes the dynamics of a number of indicators: increase (decrease) of value added; Change in the amount of fixed capital; Return on investment (marginal efficiency of invested capital); Investment potential of the economy; Structure of sources of financial support of enterprises. On the basis of a review of various interpretations, the definition of state functions in providing investment processes is generalized: economic (implementation of state investments in the economy with the purpose of activating private investors); Regulatory (normative legal support of economic activity and taxation, granting of permits for certain types of activity and use of land plots, monitoring of the use of leased state property under the concession, other public-private partnership contracts); Protective (observance of the balance of interests of investors, protection of investors' rights); Stimulating (granting tax incentives for investing in innovation, applying accelerated depreciation, budget support for R & D and investment).

Ключові слова: інвестиції, державні інвестиції, трансформація впливу держави, економічні функції держави, розвиток економіки.

Key words: investments, state investments, transformation of state influence, economic functions of the state, development of economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В економічній теорії ключовими факторами економічного зростання визнано інвестиційні процеси,

здійснення яких потребує фінансового забезпечення. За досвідом багатьох розвинених країн світу здійснення заходів бюджетної консолідації у посткризові

роки, зокрема жорсткої економії бюджетних коштів та скорочення державних інвестицій, призвело до уповільнення відновлення темпів економічного зростання на фоні незначних короткострокових покращень фінансової стійкості держави. За таких умов актуалізуються питання фінансового забезпечення інвестиційних процесів та розвиток економіки на інноваційній основі, а також ролі держави у цих процесах з урахуванням змін у макро- і мікроекономічному середовищі.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика впливу держави на інвестиційні процеси зачіпає питання оптимізації її функцій та відповідних державних видатків. В. Танзі узагальнено світовий досвід зміни ролі держави у розвитку національних економік [1]. В. М. Геєць досліджує питання співробітництва і взаємної відповідальності за розвиток держави, бізнесу і суспільства [2, с. 223]. І. О. Луніна визначає фактори зміцнення державних фінансів у контексті соціально-економічних зобов'язань держави [3, с. 48]. А. І. Даниленко акцентує увагу на теоретико-методологічних засадах впливу державної макроекономічної політики на фінансовий стан підприємств [4, с. 15—38].

ЦІЛІ СТАТТІ

Дослідити вплив держави на інвестиційні процеси в історичній ретроспективі, визначити показники оцінки успішності такого впливу та визначити роль держави у фінансовому забезпеченні інвестицій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Держава може виступати каталізатором інвестиційних процесів у економіці країни, збільшуючи бюджетні інвестиції в інфраструктуру та створюючи передумови для подальших приватних інвестицій; однак за певних умов державні інвестиції можуть витіснити приватні, якщо вони конкурують з приватними інвестиціями. Існування таких підходів потребує дослідження трансформації впливу держави на процеси інвестування.

Функції держави на початку XVII ст. — середини XVIII ст. у багатьох країнах Європи, обмежувалися забезпеченням розвитку внутрішньої та зовнішньої торгівлі, що дозволило окрім розвитку національної економіки — вирішувати завдання наповнення бюджету (за рахунок податків та митної плати) та акумулювати капітал для державних інвестицій у нові галузі промисловості, транспорту тощо [5].

Збільшення експорту та зменшення імпорту, що потребувало безпосереднього включення держави у процеси виробництва та торгівлі, були ключовими факторами розвитку економіки. Для здійснення такої протекційної політики держави У. Стаффорд (теорія грошового балансу), Е. Міссеаден (трактат "Коло торгівлі") запропонували розробляти "торговий баланс" (вивезеного і ввезеного товару) [6]. Т. Ман ("Багатство Англії у зовнішній торгівлі") обгрунтував підхід до оцінки загального торговельного балансу країни, вважаючи, що дефіцит в торгівлі з одними країнами цілком може компенсуватися активним сальдо в обміні з іншими [6].

Дж. Локк, Р. Кантільон, Дж. Ло, Дж. Стюарт достатньо чітко визначали співвідношення державних і приватних інтересів у цей історичний період — держава повинна контролювати норму прибутку підприємств (з урахуванням ринкової вартості товару), оскільки продаж товарів за вартістю нижчою за собівартість призводить до втрат держави у наслідок втрати (або зменшення) державних доходів [7, с. 263, 272]. При цьому основним фактором розвитку економіки Дж. Стюарт вважав промисловість та перехід від кустарного, мануфактурного до фабричного виробництва [7, с. 213]. За висновками Т. Ман багатство Англії було у зовнішній торгівлі [6]. Підтримка експортерів, протекціонізм у встановленні митних зборів, надмірна регламентація державою процесів придбання та залучення ресурсів, виробництва, реалізації, розподілу прибутку, інвестування у розширення виробництва, орієнтованого на зовнішні ринки, призводили до законодавчого обмеження прав підприємців щодо розпорядження своєю власністю.

Здійснення державою регуляторної функції (на ранніх етапах її становлення) активізує інвестиційні процеси, тобто має позитивний ефект. Однак втручання держави у перерозподіл прибутку, обмеження прав приватної власності можуть мати негативний вплив на інвестиційні процеси.

Державні інвестиції, спрямовані в інноваційну для того часу технологію і будівництво перших фабрик в Англії (1772—1775 рр.), сприяли розвитку текстильної промисловості. Це потребувало від держави регламентації управління промисловим підприємством в частині процесу виробництва, управління значною кількістю зайнятих на фабриках працівників, придбання сировини та реалізації готової продукції в основному на експорт тощо. За таких умов господарювання провали державного регулювання призводили до перевиробництва, згорання інвестиційних процесів, фінансових втрат підприємств, доходах населення.

Логічно, що на зміну підходам державного втручання в економіку, які обмежували свободу господарської діяльності, починали поширюватися вчення Д. Норта (North Dudley — маловідомий економіст кінця XVII ст.), А. Сміта, а потім фізіократів щодо необхідності повної свободи господарської діяльності [8—9].

А. Сміт (1776 р.) у роботі "Дослідження про природу і причини багатства народів" вважав головним фактором розвитку економіки — економічну свободу підприємств [9]. За таких умов функції держави мають носити переважно регуляторний характер, зокрема щодо сплати податків та патентування. Запровадження окремих положень, розроблених А. Смітом, дало свої результати. Так, в Англії ослаблення регуляторного тиску обумовило зростання інвестицій у нові галузі промисловості, що формувалися під впливом науково-технічних розробок. За 1790—1800 рр. кількість виданих патентів зростало майже у двічі, що прискорювало економічне зростання. Поряд з цим, прийняття протекційних законів (щодо підвищення мита на зерно, утримання високих цін на хліб з метою створення надприбутків окремих власників, збільшення процентних ставок по кредитах) призвело до ряду економічних криз у

Таблиця 1. Державні видатки, % ВВП

Роки	Велика Британія	Німеччина	Франція	Швеція	Австрія	США	Японія
1880	10,0	10,0	15,0	6,0	10,5	8,0	11,0
1913	12,7	14,8	17,0	10,4	17,0	7,5	8,3
1920	26,2	25,0	27,6	10,9	14,7	12,1	14,8
1929	24,0	31,0	19,0	8,0	20,6	10,0	19,0
1937	30,0	34,1	29,0	16,5	...	19,7	25,4
1960	32,6	32,0	34,6	31,1	35,7	27,8	18,3
1970	39,3	37,6	38,9	43,8	...	32,2	19,3
1980	43,0	47,9	46,1	60,1	48,1	31,4	32,0
2000	35,9	44,7	51,1	53,6	50,3	33,7	37,1
2015	43,0	44,0	56,7	50,1	51,7	37,7	39,3
2016	42,1	44,3	56,2	50,1	51,1	...	38,9

Джерело: 1880—1980 рр. [1], 2000, 2015, 2016 рр. [19—20].

першій половині XIX ст. Одним із наслідків яких було прийняття законів, що забезпечували вільне підприємництво.

Дж. Мілль у роботах "Принципи політичної економії" та "Про свободу" відстоюючи свободи підприємництва, однак визначав певні обмеження такої свободи, для тих суб'єктів, які в процесі господарської діяльності порушували права і свободи інших [10—11]. Вони стосувалися у першу чергу, — умов конкуренції, створення монополій, а також доступу підприємців до винаходів та удосконалень технологій і продукції [8, с. 325—328].

У 1819—1850 рр. посткризове відновлення економіки Англії та її зростання під впливом науково-технічної та промислової революції, сприяли зростанню темпів реальної заробітної плати, збільшенню експорту машин та обладнання (майже у 6 разів), що фінансувався, зокрема, випуском цінних паперів.

У XIX ст. відбувалося формування нових принципів і форм державного регулювання. Представниками ліберального напрямку економічної думки вимагали обмеження щодо втручання держави у будь-який з видів власності, особливо у власність підприємців, що означало зменшення втручання держави у господарську діяльність підприємств [8].

К. Маркс піддав критиці ліберальні теорії щодо права власності, звертаючи увагу на кілька історичних подій, в яких аристократією було вигнано велику кількість селянства зі своїх земель [12]. Захоплена аристократією земля використовувалася для комерційних підприємств з виробництва шерсті вівці з метою отримання пасивних доходів. Ці факти свідчать про порушення прав власності групою аристократії та відсутність (у той період) у держави прав щодо захисту власності селян.

За висновками О.У. Холмса держава має здійснювати контроль над ресурсами суспільства (земельним, водним та іншими природними ресурсами тощо), на які воно має право виключної власності. У випадках порушення цього права через діяльність підприємств, яка спричиняла загрози суспільству або ризики втрати (ушкодження державної власності) держава має отримати відшкодування фінансових збитків. Е.Дж. Галамбос підкреслював, що уряд існує для захисту власності і майна держави. Держава вимагає оплати за свої послуги у вигляді податків [13]. У разі їх несплати порушуються законні права держави. З іншого боку, гроші індивіда є його власністю, вилучення

грошей у вигляді податків є порушення права власності на майно [13]. Надмірні податки порушують приватну власність на отримувані прибутки від вкладеного капіталу, проте їх несплата (через формування тіншової економіки) призводить до порушення прав держави.

Ліберальна модель економічного розвитку, яка набувала різних модифікацій за конкретних економічних умов, потенційно не вирішувала проблеми нерівномірного розподілу багатства, надлишкового заощадження багатих та недоспоживання бідних [14]. А. Гобсон та А.Ф. Маммері у роботах "Фізіологія промисловості: викриття певних помилок в існуючих економічних теоріях" та "Еволюція сучасного капіталізму" довели необхідність відмовитися від класичних методів "невтручання" (*laissez faire*) на користь політики перерозподілу доходів, спрямованої на посилення соціальної справедливості [14—15]. Дж.С. Міль матеріальний добробут розглядав, як важливий фактор економічного розвитку [8, с. 547].

К.В. Меттерніх найбільшу проблему в країнах Європи вбачав у слабкості і бездіяльності урядів упродовж XVIII ст. У 1848 р. він стверджував, що лише уряд може визначити межі державного втручання в економіку, враховуючи потреби і час [16, с. 787, 794].

Вищевказані етапи трансформації впливу держави на інвестиційні процеси, загалом розвитку взаємодії держави та підприємств в Англії, можна спостерігати у різних країнах Європи. Так, в Австрії мали місце обмеження господарської діяльності через видачу ліцензій, торговельних дозволів, що стримувало швидке накопичення капіталу підприємців [16, с. 787, 794].

Ф.Е. Ауерсвальд продовжує дослідження теорії економічного зростання, побудованої на неокласичній теорії фірми, та обґрунтовує концепцію підприємництва і зростання з акцентом на інновації, удосконалення технології та організації виробництва [17].

Розвиток класичного лібералізму, що посилював соціальне напруження, потребував активізації діяльності держави та розробки нових моделей економічного розвитку та важелів державного впливу на економіку. Це відбувалося за такими напрямками:

— від нерегульованого ринка (за класичного лібералізму) до розвитку за кейнсіанською концепцією шляхом стимулювання сукупного попиту через різні канали (заохочення нових приватних інвестицій, зменшення ціни кредиту, норми відсотка, розширення державних

Таблиця 2. Економічні показники інвестицій та розвитку Німеччини

Рік	Додана вартість, млрд марок	Приріст, зменшення доданої вартості, % до попереднього року	Основний капітал, млрд марок	Приріст (зменшення) основного капіталу, % до попереднього року	Рентабельність інвестицій (гранична ефективність інвестицій), %	Приріст, зменшення рентабельності інвестицій, в.п. до попереднього року	Інвестиційний потенціал, %	Норма відсотка, %
1851	9,39	-0,62	47,50	1,56	2,040	0,836	7,85	...
1860	11,58	5,84	55,73	2,80	4,293	1,173	13,10	...
1870	14,17	-0,13	71,17	2,70	4,053	-0,658	12,84	...
1880	17,68	-0,90	93,97	2,01	5,010	0,675	10,29	4,24
1890	23,59	3,19	122,68	3,47	5,464	0,544	17,27	4,52
1900	33,17	4,25	169,37	3,23	5,129	-0,215	16,72	5,33
1910	42,98	3,61	231,30	2,93	5,586	0,152	16,53	4,35
1930	50,33	-6,10	256,96	1,21	1,590	-0,779	6,29	4,93
1950	40,05	...	173,80	4,07	4,655	4,655	34,41	6,00
1960	...	...	282,93	5,77	7,540	0,782	...	4,00
1961-1970	...	...	383,72	5,44	4,581	-2,959	...	3,55
1971-1980	...	...	621,23	4,45	1,125	-3,456	...	4,10
1981-1990	...	...	871,72	2,64	0,927	-0,198	...	4,30
1991-2000	1706,93	3,22	1099,06	2,21	2,599	...	23,32	3,96
2001-2010	2137,29	2,01	...	...	...	...	20,55	5,12
2015	2729,66	3,74	...	...	...	...	19,66	2,79
2016	2822,19	3,39	...	...	...	...	19,67	2,74

Джерело: розраховано автором за матеріалами [20—22].

замовлень, підвищення рівня зайнятості, проведення ефективної фіскальної політики) [18];

— незначного скорочення важелів державного впливу на підприємницьку діяльність упродовж 40-х років ХХ ст. до розширення сфер державного управління (зростання державних витрат на економіку, обсягів державних товарних закупівель, державних інвестицій) у 1948—1965 рр.;

— від кейнсіанства до застосування монетарних підходів наприкінці 70-х років ХХ ст. ("раціональних очікувань", "економічної пропозиції" та ін.), що базувалися на поєднанні кейнсіанської теорії з неолібералізмом;

— застосування положень теорій державоцентризму, що ефективно були застосовані упродовж світової фінансово-економічної кризи у 2008—2009 рр., до нових концепцій, що ґрунтуються на положеннях зниження частки державних витрат у ВВП, скорочення загального боргу держав та забезпечення збалансованого й стабільного розвитку за умов мінімальних фіскальних ризиків та адаптивності до можливих кризових явищ.

У різних історичних періодах існувала проблема визначення ролі держави, відповідного складу її функцій, а також механізмів гнучкості до змін — передачі частки економічних і соціальних функцій приватним підприєм-

ствам, моніторингу за їх виконанням, а також повернення функцій у разі провалів ринку. Проте найбільш уніфікованим став показник динаміки рівня державних витрат як частки ВВП (табл. 1).

О. Бланшар, Дж. Бьюкенен, В.М. Геєць, Р. Масгрейв, В. Танзі та інші зростання державних витрат пояснюють: постійно зростаючою роллю держави в економіці для формування суспільства добробуту; розвитком суспільства, традиціями.

Однак роль держави не може бути оцінена лише рівнем державних витрат. Регулююча роль держави може перевищувати вказані показники та більш повною мірою відображати вплив держави на інвестиційні процеси. Успішність впливу держави на інвестиційні процеси, що досягається через фінансову взаємодію держави та підприємств, і впливає на капіталізацію економіки у поточному та довгостроковому періодах, нами оцінено із застосуванням таких показників (табл. 2):

- приріст (зменшення) доданої вартості;
- зміна обсягу основного капіталу;
- рентабельність інвестицій (гранична ефективність інвестованого капіталу — визначається як відношення прибутку до обсягу інвестицій);
- інвестиційний потенціал економіки (визначається як відношення валового нагромадження основного капіталу до обсягу доданої вартості);

Таблиця 3. Структура джерел фінансування великих німецьких підприємств, %

Рік	Чистий прибуток	Амортизація	Запозичення (банківські кредити)	Державна допомога (бюджетне фінансування)
1870	21,2	6,6	71,3	0,9
1880	7,1	4,6	86,1	2,2
1885	6,1	7,0	83,8	3,1
1890	19,1	9,2	69,5	2,2
1895	14,5	6,5	76,4	2,6
1900	12,6	5,6	78,2	3,6
1905	12,7	6,2	80,0	1,1
1910	13,1	6,8	78,0	2,1

Джерело: розраховано за даними [20—22].

— структура джерел фінансового забезпечення підприємств.

Для аналізу динаміки цих показників нами застосовувалися статистичні дані розвитку економіки Німеччини за 1850—2016 рр.

Як свідчить проведений аналіз, підвищення рівня рентабельності інвестицій у Німеччині обумовлює збільшення доданої вартості у короткостроковому та середньострокових періодах, а зменшення цього показника та недостатній рівень інвестиційного потенціалу економіки — зменшення доданої вартості. Зростання рівня інвестиційного потенціалу економіки дозволяло пом'якшувати вплив міжнародних економічних криз на економіку Німеччини.

Проведене дослідження підтверджує висновок Дж.М. Кейнса щодо скорочення інвестицій, у разі якщо рівень рентабельності інвестицій нижчий за норму відсотка (1876—1878, 1925—1926, 1930—1932, 1971—1980 рр.). Крім цього, виявлено, що за таких умов відбувалося зменшення доданої вартості, уповільнення приросту основного капіталу, зниження інвестиційного потенціалу з часовим лагом у 1 рік. Норма відсотка у Німеччині, що знаходиться в межах від 2,7 до 7,11%, вказує на доступність для підприємств кредитних ресурсів, які були джерелом фінансування інвестицій в основний капітал. Частка запозичень у складі джерел фінансового забезпечення підприємств становила від 69,5% до 86,1% (табл. 3).

Частка запозичень в середньому від 2 до 7 разів перевищувала власні ресурси підприємств. Державна допомога здійснювалася на рівні від 0,9% у 1870 р. до 3,6% у 1900 р. з суттєвим зростанням у 1870—1885 рр., зниженням 1885—1890 рр., зростанням у 1890—1900 рр.

Таким чином, виявлено постійний характер бюджетного фінансування економічної функції держави — не залежно від зміни ролі держави в економіці, а також взаємозв'язок бюджетних та інших джерел фінансування інвестицій з рентабельністю інвестицій, інвестиційним потенціалом та доданою вартістю.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах, в інвестиційному процесі держава виконує такі функції:

— економічну — здійснення державних інвестицій в економіку з метою активізації приватних інвесторів;

— регуляторну — нормативно-правове забезпечення економічної діяльності та оподаткування; надання дозволів на окремі види діяльності, використання земельних ділянок, моніторинг за використанням переданого в оренду державного майна в рамках концесії, інших договорів державно-приватного партнерства;

— захисну — дотримання балансу інтересів інвесторів, захист прав інвесторів;

— стимулюючу — надання податкових пільг для інвестування в інновації, прискорена амортизація, бюджетна підтримка науково-дослідної діяльності та інвестицій.

Ускладнення фінансових систем, загострення процесів екологічного, демографічного, глобалізаційно-

го характеру, розвиток інновацій потребують активізації інструментів прямого і опосередкованого впливу на підприємства; трансформації до адаптивних і гнучких систем державного регулювання, що своєчасно реагуватимуть на зміни економіки під дією зовнішніх та внутрішніх чинників. Особливо актуальна роль держави в управлінні економічними процесами в періоди спадів і криз, оскільки загострюються проблеми мобілізації всіх ресурсів для відновлення економіки. У завдання держави мають входити розробка і реалізація антикризових програм, які спрямовані на забезпечення зайнятості, стимулювання сукупного попиту населення і підтримку конкурентоспроможності виробництва.

Література:

1. Tanzi V. and Schuknecht L. Public Spending in the 20th Century: A Global Perspective. — United Kingdom: Cambridge University Press, 2000. — 291 p.
2. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. — К., 2009. — 864 с.
3. Луніна І.О. Державні фінанси та інфраструктурні проблеми розвитку економіки. Економіка України. — 2011. — № 8. — С.46—56.
4. Державна політика стабілізації фінансів підприємств: монографія / Даниленко А.І. та ін.; за ред. А.І. Даниленка; ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". — К., 2011. — 452 с.
5. Montchrestien A. Traicte de l'oeconomie politique. Paris: E. Plon, Nourrit, 1889. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k106383n/f4.image>
6. Mun T. England's Treasure by Forraign Trade (1664) / Economic Classics Edited by W.J.Ashley. New York: Macmillan and Co. London, 1895. P. 19—20. URL: <https://archive.org/details/englandstre00muntuoft>
7. Steuart J. Principles of Political Economy. URL: <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780198233343.001.0001/acprof-97801-98233343-chapter-12>
8. Милль Дж. Основы политической экономии. III / Пер. с англ. — М.: Изд-во "Прогресс", 1981. — С. 447.
9. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А.Смит; пер. М. Щепкина. — М.: б.и., 1895. — 113 с.
10. Mill J. S. (1859) On Liberty. — Yale Univ. Press, 2003. — P. 272.
11. Mill J.S. Principles of Political Economy. New York, 1885, P. 810. URL: <http://eet.pixel-online.org/files/etranslation/original/Mill,%20Principles%20of%20Political%20Economy.pdf>
12. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. — М.: Политиздат, 1960. — 560 с.
13. Galambos A. Sic Itur Ad Astra. San Diego, California: The Universal Scientific Publications Company, Inc., 1999, p. 869.
14. Hobson J.A. and Mummery A.F. The Physiology of Industry: Being an Exposure of Certain Fallacies in Existing Theories of Economics. — London: J.Murray, 1889. P. 215. URL: <https://archive.org/details/physiologyofindu00mummrch>

15. Hobson J.A. The Evolution of Modern Capitalism, 1894. — London. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.211818>

16. Metternich K.V. Notes of Prince Metternich on the state of minds in Europe and on the duties of governments in 1848 // Russkaja starina. — Vol. 11. — № 8. — P. 782—799.

17. Auerswald P.E. Entry and Schumpeterian Profits: How Technological Complexity Affects Industry Evolution / Journal of Evolutionary Economics. 2009. P.42. URL: https://www.researchgate.net/profile/Philip_Auerswald/publication/228321304_Entry_and_Schumpeterian_Profits_How_Technological_Complexity_Affects_Industry_Evolution/links/0a85e538d0f953087d000000.pdf

18. Малий І.Й. Цивілізаційні зміни та диверсифікація інституційної ролі держави // Наукові праці ДонНТУ. Сер.: Економічна. 2011. Вип. 40-3. — С. 23—31 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_ekon/

19. OECD Data. <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm>

20. Eurostat. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do;jsessionid=LamfjjQ_Q1vfkRJA_5jv9FwXOIMuEhb6Houy-IN5q4Pt54le1oeb!996157364?tab=table&plugin=1&pcode=teina515&language=en

21. Hoffmann W.G., 1965: Das Wachstum der deutschen Wirtschaft seit der Mitte des 19. URL: <https://www.gesis.org/angebot/daten-analysieren/daten-historischer-studien/datenbank-histat/>

22. Deutsche Bundesbank (Hrsg.): Deutsches Geld- und Bankwesen in Zahlen 1876 — 1975. Frankfurt am Main: Fritz Knapp. Daten entnommen aus: GESIS Datenarchiv, K?n. Histat, 1976. URL: https://www.bundesbank.de/Redaktion/DE/Downloads/Statistiken/Geld_Und_Kapitalmaerkte/Zinssaetze_Renditen/S510TTDIS-KONT.pdf?__blob=publicationFile

References:

1. Tanzi, V. and Schuknecht, L. (2000), Public Spending in the 20th Century: A Global Perspective. Cambridge University Press, London, UK.

2. Heiets', V.M. (2009), Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaemodii ta rozvytku [Society, state, economy: phenomenology of interaction and development], Kyiv, Ukraine.

3. Lunina, I.O. (2011), "Public finances and infrastructure problems of economic development", Ekonomika Ukrainy, vol. 8, pp. 46—56, Kyiv, Ukraine.

4. Danylenko, A.I. (2011), Derzhavna polityka stabilizatsii finansiv pidpriemstv [State policy of stabilizing the finances of enterprises], Kyiv, Ukraine.

5. Montchrestien, A. (1889), "Traicte de l'oconomie politique", available at: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k106383n/f4.image> (Accessed 13 Aug 2017).

6. Mun, T. (1664), "England's Treasure by Forraign Trade", Economic Classics, available at: <https://archive.org/details/englandstre00muntuoft> (Accessed 13 Aug 2017).

7. Steuart, J. (1996), "Principles of Political Economy", available at: <http://www.oxfordscholarship.com/view/>

10.1093/acprof:oso/9780198233343.001.0001/acprof-9780198233343-chapter-12 (Accessed 13 Aug 2017).

8. Mill', Dzh. (1981), Osnovy politicheskoy jekonomii. III. [Fundamentals of political economy], Progress, Moskva, SSSR.

9. Smit, A. (1895), Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov. [A study on the nature and causes of the wealth of nations], Moskva, SSSR.

10. Mill, J. S. (2003), "On Liberty", Longman, Hurst Rees, Orme, Brown & Green, London, UK.

11. Mill, J.S. (1885), "Principles of Political Economy", available at: <http://eet.pixel-online.org/files/etranslation/original/Mill,%20Principles%20of%20Political%20Economy.pdf> (Accessed 13 Aug 2017).

12. Marks, K. and Jengel's, F. (1960), Kapital. [Capital], Politizdat, Moskva, SSSR.

13. Galambos, A. (1999), "Sic Itur Ad Astra", California, USA.

14. Hobson, J.A. and Mummery, A.F. (1889), "The Physiology of Industry: Being an Exposure of Certain Fallacies in Existing Theories of Economics", available at: <https://archive.org/details/physiologyofindu0-0mummrich> (Accessed 13 Aug 2017).

15. Hobson, J.A. (1894), "The Evolution of Modern Capitalism", available at: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.211818> (Accessed 13 Aug 2017).

16. Metternich, K.V. (1848), "Notes of Prince Metternich on the state of minds in Europe and on the duties of governments in 1848", Russkaja starina, vol. 11, № 8, pp. 782-799, Austria.

17. Auerswald, P.E. (2009), "Entry and Schumpeterian Profits: How Technological Complexity Affects Industry Evolution", Journal of Evolutionary Economics, available at: https://www.researchgate.net/profile/Philip_Auerswald/publication/228321304_Entry_and_Schumpeterian_Profits_How_Technological_Complexity_Affects_Industry_Evolution/links/0a85e538d0f953087d000000.pdf (Accessed 13 Aug 2017).

18. Malyj, I.J. (2011), "Civilizational changes and diversification of the institutional role of the state", Naukovi pratsi DonNTU. Serii: Ekonomichna, vol. 40-3, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_ekon/ (Accessed 13 Aug 2017).

19. OECD Data. <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm>

20. Eurostat, available at: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do;jsessionid=LamfjjQ_Q1vfkRJA_5jv9FwXOIMuEhb6Houy-IN5q4Pt54le1oeb!996157364?tab=table&plugin=1-&pcode=teina515&language=en (Accessed 13 Aug 2017).

21. Hoffmann, W. G. (1965), "Das Wachstum der deutschen Wirtschaft seit der Mitte des 19", available at: <https://www.gesis.org/angebot/daten-analysieren/daten-historischer-studien/datenbank-histat/> (Accessed 13 Aug 2017).

22. Deutsche Bundesbank (1976), Deutsches Geld- und Bankwesen in Zahlen 1876—1975. Frankfurt am Main: Fritz Knapp. Daten entnommen aus: GESIS Datenarchiv, K?n. Histat, available at: <https://www.gesis.org/angebot/daten-analysieren/daten-historischer-studien/datenbank-histat/> (Accessed 13 Aug 2017).

Стаття надійшла до редакції 15.08.2017 р.